

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ПАРИТЕТНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ

В. Ю. ГРУЗДЄВ

здобувач

Білоцерківський національний аграрний університет

А. В. ПІДГОРНИЙ

здобувач¹

НДІ «Укragропромпродуктивність»

Розглянуто теоретичні основи функціонування паритетних взаємовідносин між галузями агропромислового комплексу. Особливу увагу приділено сучасним методичним підходам до формування паритетних взаємовідносин між складовими агропромислового комплексу України.

Постановка проблеми. В економічній системі умови відтворення для окремих її елементів можуть бути різними, проте збереження цих умов впродовж відносно тривалого періоду може зумовити якісні зміни у структурі економіки. Зазначимо, що більшість науковців і практиків розглядають диспаритет цін як стримуючий фактор розвитку фінансового стану сільськогосподарських товаровиробників, обмежуючий можливості для забезпечення розширеного відтворення. В основному вилучення фінансових ресурсів із сільського господарства здійснюється через диспаритет цін, коли виручених від продажу продукції та послуг коштів недостатньо для відшкодування витрачених у процесі її виробництва матеріально-технічних ресурсів.

Отже, розбалансованість цін у сільськогосподарському виробництві зумовила прояви такого негативного економічного явища, як диспаритет цін і на основі цього порушення еквівалентності обміну між сферами АПК. Викривлення механізму ціноутворення призвело до значних структурних змін витрат на виробництво сільськогосподарської продукції. За таких умов особливо відчувається відсутність коштів у товаровиробників для придбання необхідних матеріальних ресурсів для виконання технологічних операцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема паритетності міжгалузевих відносин доволі часто піднімається у наукових дослідженнях актуальних проблем розвитку АПК. Її розглядають у контексті ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, еквівалентного обміну в АПК, досягнення конкурентоспроможності галузі тощо. Водночас вплив диспаритету міжгалузевих відносин в АПК на можливості розширеного відтворення (формування, розвитку та використання) трудового потенціалу сільських регіонів залишається маловивченим питанням, особливо у контексті динамічних змін економіки та реформування АПК.

Мета статті – здійснити оцінку теоретичних засад формування паритетних взаємовідносин між галузями агропромислового комплексу та запропонувати шляхи їх покращення.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній практиці поширена думка про те, що порушення цінового паритету на продукцію сільського господарства є однією з основних причин занепаду галузі, якого необхідно запобігати заходами державної політики. Так, вітчизняним нормативно-правовим регулюванням вимагається забезпечення «еквівалентного обміну між сільським господарством та промисловістю» або «об'єктивних співвідношень у цінах на промислову і сільськогосподарську продукцію». Однак у кожному із цих законодавчих

---

¹ Науковий керівник – д.е.н., професор І.В.Свиноус.

актів відсутні посилання на критерії, як має оцінюватись «еквівалентність обміну» та що означають «об'єктивні співвідношення у цінах».

Така ситуація дозволяє користуватися цим аргументом як універсальним обґрунтуванням будь-яких конкретних урядових програм і заходів у сфері підтримки сільського господарства [1, с. 56].

Законодавцями були здійснені спроби узагальнити на загальнодержавному рівні контроль за дотриманням паритету між цінами у «вхідні» матеріальні ресурси і сільськогосподарську продукцію прийняттям проекту Закону України «Про паритет цін на сільськогосподарську продукцію та спожиту в сільському господарстві промислову продукцію і послуги». Через певні обставини він не був прийнятий Верховною Радою України.

Зазначимо, що в економічному словнику слово «паритет» має три значення: 1) рівність; 2) однакове становище; 3) рівноправність сторін. Отже, в основі паритетності міжгалузевого обміну знаходиться встановлення таких умов, за яких досягається справедливий розподіл доданої вартості, тобто створення рівних економічних умов для галузей народного господарства [2, с. 123].

Співвідношення цін двох товарів (обмінна вартість), що відповідає еквівалентному обміну, можна назвати абсолютним паритетом цін, оскільки в цьому разі забезпечується абсолютна еквівалентність усіх результатів виробництва в різних галузях.

Поняття паритетності тісно пов'язане з поняттям еквівалентності, яке трактують як рівноцінність або відповідність у якомусь відношенні чому-небудь, що замінює його або є його виразом. На думку Д. Хетевея, існує необхідність концептуального розрізнення серед різних типів еквівалентності міжгалузевих відносин: існує еквівалентність не лише цін, а й доходів, прибутковості підприємницької діяльності. Еквівалентність доходів передбачає відносну відокремленість останніх від результатів підприємницької діяльності та індивідуальних здібностей товаровиробника; еквівалентність цін меншою мірою нівелює результати господарської діяльності, різниця в яких зумовлена підприємницьким талантом [3, С. 78]. Проте найбільш адекватною з точки зору економічної теорії, особливо неокласичної, є еквівалентність віддачі на ресурси в сільському господарстві та суміжних галузях. Це підтверджує відповідність провідного принципу ціноутворення на сільськогосподарську продукцію за концепцією ціни виробництва: «рівна віддача на рівний капітал».

У світовій практиці прийнято вважати, що паритетність досягається тоді, коли в будь-якому наступному році за один і той самий обсяг сільськогосподарської продукції сільгосппідприємства можуть купити таку саму кількість промислових товарів і послуг, яку вони придбали в попередні паритетні роки. Сутність реального паритету вдало висловив колишній президент США Дж. Рузвельт: якщо в 1912 р. фермер міг відвезти в місто бушель зерна, продати його і купити собі сорочку, то й сьогодні він повинен бути в змозі відвезти в місто бушель зерна і купити сорочку [4, с. 50].

Паритетність економічних відносин в агропродовольчому комплексі означає рівність усіх учасників (партнерів) відтворювального процесу на всіх його стадіях незалежно від форми власності та господарювання. Така рівність допускає, з одного боку, формування єдиної нормативно-правової бази регулювання економічних процесів в аграрній сфері економіки, а з іншого - наявність рівних стартових можливостей для всіх товаровиробників у процесі реалізації товарів і послуг, їх адаптації до умов державної кредитної та податкової політики і кон'юнктури ринку.

Деякі науковці зазначають, що диспаритет цін – це своєрідний перерозподіл новоствореної вартості у сільському господарстві: «...ті ресурси, які недоотримає сільське господарство, використовуються на розвиток інших галузей. У цьому полягає сутність нееквівалентності, адже закон вартості реалізується ...» через суму стихійних відхилень, що взаємно компенсуються. Фактичні обсяги втрат сільськогосподарської галузі залежать від рівня монополізації тих галузей, з якими вона вступає в товаробмінні відносини. Об'єктивною тенденцією є зростання монополізації галузей, що постачають ресурси сільському господарству та займаються збутом продукції. Причому тенденції концентрації

характерні і для самого сільського господарства, але діють не так динамічно, як з галузями, що менше залежать від природно-біологічного чинника виробництва.

Розвиток сільськогосподарського виробництва за планово-адміністративної економіки здійснювався в умовах зростаючого диспаритету цін. Однак його періодично вирівнювали підвищенням кожні 5 - 10 років цін на сільськогосподарську продукцію та встановлення пільгових цін на ресурси промислового виробництва, які споживалися аграріями. Найкритичнішою точкою диспаритету був початок 80-х років, коли рентабельність аграрного сектору знизилася до нуля.

Нині існує кілька методологічних підходів до визначення паритетності цін на «вхідні» матеріальні ресурси, які використовуються у сільському господарстві та на реалізовану сільськогосподарську продукцію. Зазначимо, що на рівні державної статистичної служби України методичною основою визначення цінового паритету є «Методичні рекомендації щодо розрахунку цін на продукцію, реалізовану та придбану сільськогосподарськими підприємствами» [5, с.25].

Паритетне співвідношення визначається за даними за рік як відношення: індексу фактичних цін реалізації сільськогосподарської продукції до індексу фактичних цін на придбану сільськогосподарськими підприємствами промисловою продукцію та надані послуги; індексу фактичних цін реалізації сільськогосподарської продукції до зведеного індексу витрат.

Отриманий показник характеризує співвідношення цін на реалізовану продукцію та придбані товари і послуги, що склалися в аграрному секторі економіки. Поряд із цим він характеризує зміну умов кредитування й оподаткування сільськогосподарських підприємств, а також зміну цін на товари і послуги, придбані зайнятими в сільському господарстві працівниками. Однак цінове співвідношення не є показником, який повною мірою характеризує паритет цін, оскільки аналогічні відносини базисного періоду можуть бути і не паритетними. Водночас аналіз згаданого показника в динаміці по відношенню до періоду, умовно прийнятого як базисний, характеризує загальне погіршення, стабілізацію або поліпшення становища у відносинах сільського господарства з іншими галузями національного господарства.

Вищеохарактеризовані методичні підходи подібні до мінової концепції «умов торгівлі». Згідно з цією концепцією «умови торгівлі» певної галузі визначаються діленням індексів цін відповідних груп товарів. Зазначимо, що у період трансформаційної кризи 90-х років минулого сторіччя особливо у першій половині внаслідок лібералізації цін, втрати раніше діючої системи регулювання, диспаритет цін практично був неконтрольованим. За ці роки сукупний індекс цін на ресурси промислового виробництва, спожиті аграрним сектором, майже у 9 разів перевищив сукупний індекс цін на сільськогосподарську продукцію.

Крім того, не вбачається можливим реально оцінити ситуацію в сільському господарстві (особливо в рослинництві) простим порівнянням цін реалізації продукції і вартості сільськогосподарської техніки, оскільки при збільшенні збору врожаю ціни прямують до зниження, однак сільськогосподарські товаровиробники можуть одержати вищий дохід за рахунок більших обсягів реалізації.

Феномен відставання цін на аграрну продукцію від цін на продукцію промислового походження обґрунтовується певними особливостями аграрних ринків: попит на продукти харчування, а отже - на сільськогосподарську продукцію, зростає відносно повільно, оскільки дохідна еластичність попиту є меншою за одиницю і нижчою порівняно з еластичністю попиту на послуги та промислові товари (Закон Енгеля) [6, с. 36].

Більше того, співвідношення цін на сільськогосподарську і промислову продукцію у провідних країнах світу ще несприятливіше. Можна зробити висновок, що умови торгівлі для вітчизняних аграріїв комфортніші, порівнюючи їх із німецькими виробниками продовольчої продукції. Наприклад, для того щоб придбати 1 л дизельного пального, німецький фермер повинен виробити й продати майже вдвічі більше зерна і в 2,5 рази – картоплі, порівняно з українським сільськогосподарським товаровиробником. Проте

погіршення умов торгівлі не завжди призводить до погіршення фінансового стану в сільськогосподарських підприємствах. Підвищуючи свою продуктивність, товаровиробники можуть самостійно подолати негативні наслідки погіршення умов торгівлі.

Слід наголосити, що зміни зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування сільськогосподарських підприємств відбуваються швидше, ніж у більшості інших секторів економіки, що призвело до забезпечення росту обсягів пропозиції сільськогосподарської продукції.

Однак цінове співвідношення не є показником, який повною мірою характеризує паритет цін, оскільки аналогічні відносини базисного періоду можуть бути і не паритетними. Водночас аналіз згаданого показника в динаміці по відношенню до періоду, умовно прийнятого за базисний, характеризує загальне погіршення, стабілізацію або поліпшення відносин сільського господарства з іншими галузями національного господарства.

Величина розрахованого індексу паритету показує, наскільки змінився обсяг використаних ресурсів, які можуть придбати підприємства галузі за кошти від продажу виробленої продукції. Цей індекс є показником динаміки купівельної спроможності сільського господарства. Хоча і він не позбавлений суттєвих недоліків. Його зниження або підвищення не обов'язково означає відповідно погіршення чи покращення купівельної спроможності даної галузі, оскільки він не враховує якісних змін, які можна протиставити змінам відносних цін. Наприклад, зниження індексу цін на готову продукцію може супроводжуватися зростанням обсягів її збуту, що у підсумку може означати навіть підвищення купівельної спроможності досліджуваної галузі внаслідок збільшення загального обсягу виручки.

Крім того, цей показник не враховує змін продуктивності. Так, у разі зниження індексу мінової концепції умов торгівлі товаровиробники зможуть одержати більше продукції, використовуючи при цьому менше засобів виробництва, що в кінцевому рахунку приведе до зростання прибутків.

Отже, щодо індексу мінової концепції умов торгівлі доцільно зробити наступні висновки: цей показник за своїм визначенням тотожний поняттю «паритет цін» та відображає динаміку купівельної спроможності одиниці продукції, а не галузі в цілому. Тому його можна застосовувати лише як непрямий показник купівельної спроможності галузі.

Вищезазначені недоліки мінової концепції умов торгівлі частково усуваються в дохідній концепції умов торгівлі множенням показника індексу мінової концепції на індекс обсягів виробництва галузі.

Така ситуація є засобом вилучення із сільського господарства всього додаткового та частини необхідного продукту. Через систему цін із галузі вилучаються ресурси, які необхідні для здійснення розширеного відтворення. Саме функціонування такого механізму виступає поясненням низької інвестиційної привабливості аграрного сектору, наявності соціальних проблем у сільській місцевості, а також низької результативності відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками і фінансово-кредитними установами. Зазначимо, що співвідношення цін на сільськогосподарську і промислову продукцію в розвинених країнах ще більш несприятливе [7, с. 96].

Досвід постсоціалістичних країн переконує, що, незважаючи на значне зниження відносних цін на сільськогосподарську продукцію, товаровиробники галузі пристосувалися до нових умов господарювання через підвищення продуктивності й за рахунок значної державної підтримки.

Як було показано вище, початкове зниження паритету цін стало одноразовим «шоком» для вітчизняного сільського господарства, що зумовлено різким скороченням державних субсидій і лібералізацією цін. Науковцями пропонуються конкретні методи, засоби й важелі вирішення проблеми диспаритету цін. Зокрема наголошується, що потрібно посилювати антимонопольний контроль за встановленням цін на матеріально-технічні ресурси і послуги, використанням дієвих методів державної підтримки доходів, створенням належних ринкових умов для реалізації сільськогосподарської продукції.

Для розвитку сільського господарства і створення умов для ведення розширеного відтворення необхідна дієва система цінового механізму, що базується на поєднанні державного регулювання та саморегулювання, стимулювання і протекціонізму сільсько-господарських товаровиробників [8, с. 32]. При цьому обсяг фінансування сільського господарства повинен відповідати сумі вилучених із нього коштів, що слугує гарантією для ведення простого відтворення. Збільшення обсягів виробництва та оновлення матеріально-технічної бази з метою створення умов для ведення виробництва на розширеній основі вимагає додаткової підтримки з боку держави. Її роль у регулюванні сільського господарства з метою пом'якшення несприятливих наслідків сформованого диспаритету повинна полягати у наступному: удосконаленні та доопрацюванні нормативно-правової бази, що регулює економічні відносини між учасниками агропродовольчого ринку; організації на постійній основі моніторингу ситуації на агропродовольчому ринку, що дозволяє визначити сигнали зміни ринкової кон'юнктури і наявність «зворотного зв'язку» між товаровиробниками і споживачами, тобто попиту і пропозиції; збільшенні у загальному обсязі державної підтримки частки прямих субсидій, пов'язаних із компенсацією частини витрат на 1 га посіву сільськогосподарських культур, на 1 т виробленої та реалізованої продукції, створенні умов для вертикальної інтеграції в агропромисловому виробництві шляхом формування замкнутих комплексів із виробництва, переробки і реалізації продукції на основі забезпечення внутрішньоконкомплексного перерозподілу фінансових ресурсів з метою компенсації несприятливих умов виробництва в окремих ланках; удосконаленні методів й активному використанні державних інтервенцій як необхідного інструменту регулювання внутрішнього ринку; розширенні практики держзамовлень, у тому числі через розміщення тендерів на основі середньо- і довгострокового індикативного планування, причому основу прогнозів повинні становити плани закупівлі продовольства для державних потреб під зустрічне фінансування оборотних засобів; розвитку інфраструктури збуту сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства; спостереженні за індексом цін на сільськогосподарську продукцію, сировиною та індексом цін (тарифів), що використовуються сільськогосподарськими товаровиробниками, підтримці індексів таких цін (тарифів) [9, с. 41].

При цьому для стабілізації цін на ринку сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства та підтримки рівня доходів сільськогосподарських товаровиробників відповідним законом передбачається проведення державних закупівельних і товарних інтервенцій. Найбільш обґрунтованим варіантом регулювання цін у ринкових умовах є впровадження системи цін підтримки, заставних і еквівалентних цін на сільськогосподарську продукцію. Суть його полягає в тому, що на продукцію, передбачену державними програмами, встановлюються ціни підтримки як гарантовані мінімальні.

Висновки. Отже, сутність паритетності (еквівалентності) міжгалузевого обміну полягає у відносній рівності умов для розширеного відтворення для всіх галузей. Ці умови знаходять своє вираження у відносній рівності прибутку, оплати одиниці праці однакової складності, застосовуваних норм амортизації однотипних основних засобів.

Однак світовий досвід з усією очевидністю демонструє, що ринкова економіка, всупереч усім ідеальним моделям, не веде до досягнення еквівалентного міжгалузевого обміну. Враховуючи особливу роль, яку відіграє власне виробництво продуктів харчування для продовольчої безпеки країни, несприятливе положення сільського господарства у системі ринкових відносин порівняно з іншими галузями національного господарства в силу біологічного характеру продукції та її виробництва, а також роль, яку сільські території відіграють у збереженні духовних традицій, однією з найважливіших цілей аграрної політики має бути забезпечення паритету економічних відносин сільського господарства з іншими галузями за рахунок заходів державної підтримки.

В умовах обмеженості бюджетних коштів на підтримку виробництва сільськогосподарської продукції державні органи мають захистити сільськогосподарського товаровиробника від прояву монопольних дій суб'єктів господарювання першої і третьої сфер АПК, не використовуючи методи адміністративного втручання щодо формування цін на їхню продукцію, а через удосконалення системи збуту сільськогосподарської продукції. Тобто

вирішувати проблеми диспаритету цін доцільно шляхом розвитку аграрної інфраструктури до того рівня, коли сільське господарство стане рівноправною з іншими галузями, а можливо, й домінуючою галуззю АПК.

Список літератури

1. Ульянченко О. В. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств та стратегічні аспекти її формування [монографія] / О. В. Ульянченко, Л. А. Євчук, І. В. Гуророва. – Х. : Віровець А.П. Апостроф, 2011. – 288 с.
2. Олійник О. В. Паритет цін на фактори виробництва та тенденції економічного розвитку / О. В. Олійник, Т. І. Олійник // Економіка АПК. – 2007. – № 7. – С. 120–125.
3. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990 –2001 рр.) / [за ред. О. М. Шпичака]. –К. : ІАЕ, 2002. – 499 с.
4. Кисаров О. П. Введение формализованного понятия индекса ценового паритета аграрного производства / О. П. Кисаров, О. О. Кисарова // Труды Кубанского государственного аграрного университета. –2007. – № 2. – С. 50-51.
5. Седова Е.С. Методические рекомендации по исчислению индексов цен на продукцию, реализованную и приобретенную сельскохозяйственными предприятиями / Е.С. Седова, Н.В. Шашлова. – М., [б.и.] 1991. – 56 с.
6. Сатир Л. М. Щодо проблеми паритетності цін на промислову і сільськогосподарську продукцію / Л. М. Сатир // Економіка і держава. Міжнародний наук.-практ. журнал. – 2013. – № 2. – С. 35–37.
7. Олійник О. В. Державна підтримка матеріально-технічного забезпечення аграрних підприємств / О. В. Олійник, Т. В. Калашнікова // Економіка АПК. – 2012. – № 7. – С. 95–97.
8. Борхунов Н. А. Аграрная реформа и ценообразование / Н. А. Борхунов // Экономика сельского хозяйства России. – 2000. – № 10. – С. 31-32.
9. Борхунов Н. А. Научные основы обеспечения паритетности экономических отношений в АПК / Н. А. Борхунов, Э. А. Сагайдак. – М. : ВНИЭСХ, 2002. –73 с.

Теоретические подходы формирования паритетных взаимоотношений в агропромышленном комплексе

В.Ю.Груздев

соискатель

Белоцерковский национальный аграрный университет

А.В. Подгорній

соискатель

НИИ «Укразропромпродуктивність»

Рассмотрены теоритические основы функционирования паритетных взаимоотношений между отраслями агропромышленного комплекса. Особое внимание уделено современным методическим подходам к формированию паритетных взаимоотношений между составляющими агропромышленного комплекса Украины.

Theoretical approaches parity relationship formation in agriculture.

Gruzdev VU

search engine Bila Tserkva State Agrarian University

Podgorny A.

search engine RI "UKrazhropromproduktivnist

The theoretical bases of operation parity relations between the branches of agriculture.